

KAYNAKLARI İTİBARIYLA
RAVZATU'L-'UQÛL'DA HİKMET İÇERİKLİ
ŞİİRLERİN FARKLI KULLANIMI
THE DIFFERENT USAGE OF POEMS CONTAINING WORDS OF
WISDOM IN RAVZA AL-UQÛL

ALADDİN GÛLTEKİN

[Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD.
Faculty Member, PhD., Karabuk University Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric
aladdingultekin@karabuk.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2302-7452>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26 Eylül/September 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 21 Kasım/November 2018

Yayın Tarihi / Published: 24 Aralık/December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Yıl / Year: 2018 **Sayı – Issue:** 45 **Sayfa / Pages:** 151-182

Atf/Cite as: Gültekin, Aladdin. “Kaynakları İtibarıyla Ravzatu'l-'Uqûl'da Hikmet İçerikli Şiirlerin Farklı Kullanımı - The Different Usage of Poems Containing Words of Wisdom in Ravza al-Uqûl”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 45 (Aralık-December 2018): 151-182.
<https://doi.org/10.17120/omuidf.464167>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. /
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
<http://dergipark.gov.tr/omuidf>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University,
Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Kaynakları İtibarıyla Ravzatu'l-'Uqûl'da Hikmet İçerikli Şiirlerin Farklı Kullanımı

Öz: Birey ve toplumun geçmiş tecrübelerden faydalanarak karşılaştıkları durumların üstesinden gelmeleri adına önceki kuşaklardaki bilgi ve deneyim sahibi büyüklerin irat ettikleri hikmet, her zaman revaç görmüştür. Bu bağlamdaki veriler, her alandaki gerek mensur gerekse de manzum eserler vasıtasıyla geçmişten bugüne intikal ettirilmiştir. Bu yönüyle hikmet, evrensel değerlerin önemli bir parçası kabul edildiğinden lokal ve belli zamanlara mahkûm bir vakıa olarak değerlendirilemez. Diğer taraftan toplumlar hangi inanç aşamalarından geçmiş olurlarsa olsunlar onların; insana, ahlaka ve bilime dair akıl süzgecinden geçmiş deneyim ve birikimlerinin özlü sözler ile gelecek nesillere aktarımı hususuna özen göstermiştir. Bunu sağlayacak en önemli araçlar arasında şiir önde gelmektedir. Ancak bu süreçte hikmetlerin, özünde herhangi bir anlam kayması olmasa da muhatabın yapısı ve aktarım tarzına göre birtakım değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Muhammed b. Ğazî'nin *Ravzatu'l-'uqûl* adlı eserinde geçen hikmet içerikli şiirlerin daha önceki kaynaklardaki versiyonları ile karşılaştırılması ve söz konusu değişimin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

152 **Anahtar Sözcükler:** Şiir, Hikmet, Mesel, *Ravzatu'l-'uqûl*, Muhammed b. Ğazî.

OMÜİFD

The Different Usage of Poems Containing Words of Wisdom in Ravza al-Uqûl

Abstract: Words of wisdom reflecting the judgements of wise people's past experiences have been valued much by people as they help the individual and the society to overcome the difficult situations they faced. For this reason, the poetry containing such words of wisdom (*al-Hikma*) can be regarded as a part of universal knowledge. They do not belong to a particular time or a society. On the other hand, the past experiences and knowledge about the human, morality and science have also an aspect that is peculiar to a particular time and society. Societies want to pass such unique interpretation of the universal knowledge and experience to the next generations. The one of the foremost tools passing them to the next generation is the poetry containing the words of wisdom. Although what is meant by a word of wisdom remains unchanged, there may be different ways of their expressing them, depending on who the audience is and the way the poet expresses himself or herself. This study intends to compare the *al-Hikma* in Muhammed b. Ğazî's *Ravza al-'uqûl* with their previous versions in other sources in order to reveal the change that happened over time.

Keywords: Poetry, Wisdom, Proverb, Ravza al-'Uqûl, Muhammed b. Ğazî.

Giriş

Milletlerin sözlü ve yazılı edebiyatında şiir, o toplumun bireyleri arasında zaman zaman değişim göstermekle birlikte önemli yer tutmaktadır. Şiir, yaşanmış olayları hafızada canlı tutma ve sonraki kuşaklara aktarmada önemli misyon yüklenmiştir. Şiir, içinde çıktığı topluma bu amaçla sürekli bilgi akışı sağlamıştır. Nitekim pek çok milletin tarihlerinde yaşamış oldukları büyük olaylar destan adı altında manzum olarak gelecek nesillerin dimağlarına ulaştırılmıştır. Şiirin önemi ve cazibesi, ona olan ilgiyi geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürekli kılmıştır. Şiir; geçmişte yaşamış kimselerin duygu, bilgi, görgü ve deneyimlerinin gelecek kuşakların bu noktalardaki birikimleriyle buluştuğu özel alanlardan biri olmuştur. Böylece geçmişten günümüze ulaşan şiir, günümüz kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Eşyanın hakikatinden söz eden, insan aklının istikamet üzere olmasını ve aşırılıklardan uzak durmasını ön gören hikmetli sözler, geçmişin bize sunduğu en önemli kazanımlarımızdan biridir. Çok sayıda hikmet içerikli sözler, kulaktan kulağa olsa da bunların çok büyük bir miktarı şiirin beyitleri vasıtasıyla bir veya birkaç mısra içinde günümüze ulaşmıştır. Ezberlenmesi ve akılda kalması daha kolay olduğu için selef uleması bunları eserlerinde yaygın şekilde kullanmıştır. Bilgelik (öğreti) veya tavsiye olarak görülen hikmetli sözler, nesirde görülen tekdüzelik yerine kendisini şiirin ahenkli mısralarında daha kolay taşıtmıştır.

Yapılan bu tespitlerin özellikle Arap şiiri için çok daha geçerli olduğu görülmektedir. Öyle ki, sayıları binlerle ifade edilen hikmet içerikli öğretiler şiirin mısraları içinde günümüze ulaşmıştır. Bu şiirler muhteşem eşsiz şiir mecmuaları, edebi ve ilmi eserlerle günümüze taşınmıştır. Şiir, üzerinde taşımış olduğu ifade güzelliği cazibesi sayesinde pek çok alimi kendisine cezbetmiş, o alimlerin yazmış olduğu hemen hemen her ilim dalını konu edinen kıymetli eserlerinde kendisine yer bulmuştur.

Kuşkusuz bu değerli eserlerden biri de çalışmamıza esas teşkil eden Muhammed b. Ğâzî el-Malatyavî'nin *Ravzatu'l-'ukûl* adlı eseridir. Müellif bu eserini Farsça olarak yazmış olsa da eserinde yüzlerce Arapça beyit zikretmiştir. Bu beyitlerin yüz yirmiden fazlası hikmet içeriklidir.

Kesin doğum tarihini gerek kendi eserlerinde gerekse kaynaklarda tespit edemediğimiz ve hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Muhammed b. Ğâzî el-Malatyavî, Malatya'da yaşamış bir Selçuklu alimidir. Ancak onun eserinde zikrettiği olaylar ve şahıslardan hareketle, on ikinci yüzyılın ikinci yarısı ile on üçüncü yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönem Anadolu Selçuklu hükümdarı İkinci Kılıçaslan'ın yönetimine denk düşmektedir. İkinci Kılıçaslan idaresi saray içinde saltanat ve siyasi hakimiyet mücadelesinin yoğunlaştığı bir döneme rastlamaktadır.¹ İncelememize temel aldığımız *Ravzatu'l-'ukûl*, o dönemin kültür dili olan Farsça ile yazılmış bir eserdir. Müellifin adı ve künyesi, söz konusu olan eserin başta mukaddime kısmı olmak üzere bölüm sonlarında da Muhammed b. Ğâzî el-Malatyavî² şeklinde tekrarlanmıştır.³ Muhammed b. Ğâzî yaşamı boyunca birtakım sıkıntılar çekmiş ve yaşadığı acı tecrübe ve deneyimleri müstakil bir bölüm olarak eserinin başlarında, biz gelecek nesilleri için yazıya aktarmıştır.⁴ İlim dünyasında yeterince tanınmamış ve tanıtılmamış, içinde çok sayıda mesel, Arapça ve Farsça şiirlerin bulunduğu *Ravzatu'l-'ukûl*, edebi tür ve içerik olarak hem *Nasîhatu'l-mulûk* (Siyasetname) hem de *Fabl* sınıfına girmektedir. Arap şairlerin bilgelik ve yaşam hakkında söyledikleri hikmetli şiirlerden pek çoğuna bünyesinde yer veren bu eseri kendimize çalışma alanı olarak belirledik.

¹ Nâsirüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî Ca'ferî Rugadî Münşî İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-'alâiyye fi'l-umuri'l-'alâiyye*, trc. M. Nuri Gencosman, (Ankara: Uzluğ Basımevi, 1941), 27-28; İbrahim Düzen, *Muhammed b. Ğâzî el-Malatyavî ve Eseri Ravzatu'l-Ukûl*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 10-11, 19.

² Muhammed b. Ğâzî el-Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, thk. İbrahim Düzen, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1978), 1:10.

³ Düzen, *Muhammed b. Ğâzî el-Malatyavî ve Eseri*, 1: 19.

⁴ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 8.

Eserde üç yüz yirmi altı beyit bulunmaktadır. Bu beyitler dikkatli bir şekilde incelendikten sonra üzerinde çalışma yapılması düşünülen, içinde hikmet bulunan beyitlerin sayısı yüz altı olarak tespit edildi. Ancak bu sayıdaki beyit bir makale çalışması için çok uzun olduğundan bu beyitler şöyle bir taksime tabi tutuldu: ilk olarak Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî'nin eserinde şairini belirtmeksizin ve kaynak göstermeksizin şahit getirdiği beyitlerin başka kaynaklar ile bire bir aynı olanlarını daha çok *Ravzatu'l-'ukûl'* dan önce yazılmış olan kaynaklarda tespit etmek suretiyle “*Muhammed b. Gâzî'nin Ravzatu'l-'ukûl' Adlı Eserinde Geçen Arapça Şiirlerde Hikmet*” başlığı altında makale çalışmamıza konu yapıldı. Bu makale halihazırda hakemli dergide yayın aşamasındadır. Son olarak yapılan taksim neticesinde tespit edilen otuz altı beyit ise, daha çok müellifimizden önce yaşamış olan alimlerin eserlerinden tespit edilerek “*Kaynakları Yönüyle Ravzatu'l-'uğûl' Adlı Eserde Hikmet İçerikli Şiirlerin Farklı Kullanımı*” başlığı altında bu çalışmamızda incelenecektir.

Çalışmamızın yazımında okuyucuya görsel kolaylık sağlamak için *Ravzatu'l-'uğûl'* da geçen şiirlerde hikmet ifadesi, beyit veya beyitlerin tamamını kapsıyorsa tamamı bold punto ile yazılmıştır. Şayet mısra veya mısra içinde bir kısım ise, sadece o kısım bold punto ile yazılmıştır.

Kaynaklarda beyitlerin farklı kullanımı italik punto ile yazıldı. Ancak *Ravzatu'l-'ukûl'* ile kaynaklarda beyitler içinde tespit ettiğimiz değişikliklerin nerede olduğunu göstermek için değişiklik yapılmış lafızlar dikkat çekmesi için italik bold punto olarak yazıldı. İncelediğimiz beyitlerin kaynaklarda yapılmış değişiklikleri, kaynakçası gösterilmek suretiyle ele alındı.

Makaleyi uzun tutmamak için beyitlerin tespit edilen kaynaklarda farklı kullanımları üzerinde görülen değişiklikler, sadece değişikliğin olduğu mısra ile hemen beyitten sora Türkçe anlamı ile birlikte verilecektir. Şayet beytin her iki mısraında değişiklik var ise beyit metinde tam olarak gösterilecektir.

Bu makale çalışmamızda daha çok *Ravzatu'l-'ukül'* un Tahran'da basılan, Muhammed Ruşen ve Ebu'l- Kâsım Celil Pever'in yapmış olduğu tahkikli baskısı⁵ esas alınmıştır.

Hikmet İçerikli Şiirler⁶

فَقَدْ تَرَى الْقَاحِلَ مَخْضَرًا وَقَدْ ... تَلْقَى أَخَا الْإِقْتَارِ يَوْمًا قَدْ نَمَى 7- 1

Bir gün, kupkuru toprağı yemyeşil, cimri insanda ise cömertlik görebilirsin.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyitte hikmet, beytin her iki mısramı içine almıştır. Müellifimizin ilk mısram başında yer alan فَقَدْ تَرَى ifadesi, aşağıda görüleceği üzere tespit ettiğimiz bir kaynakta فَقَدْ بَرَى şeklinde geçmektedir. Bu tespit müellifimizin, doğrudan okuyucuyu muhatap aldığını ve şahit olarak getirdiği beyitlerin üzerinde, anlatımına uygun olarak anlamı bozmadan küçük değişiklikler yaptığını göstermektedir.

فَقَدْ بَرَى الْقَاحِلَ مَخْضَرًا وَقَدْ ... 8

...cömertlik görülebilir.

إِذَا أُرْسِلْتَ فِي أَمْرٍ رَسُولًا ... فَافْهَمَهُ وَأَرْسَلَهُ حَكِيمًا 9- 2

Bir iş için bir elçi gönderirsen, ona güzelce anlat ve ona akıllı birisini gönder.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyitte anlam, beytin tamamında kendisini gösterdiği için müellifimiz beytin tamamını eserinde zikretmiştir. Ancak aşağıda sıralayacağımız gibi, araştırmalarımız esnasında beytin lafız ve anlamı ile oldukça benzerlik gösteren başka kullanımlara da rastladık.

... فَافْهَمَهُ وَأَرْسَلَهُ أَيْبِيًا 10

⁵ Muhammed Gâzî el-Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukül'*, thk: Muhammed Ruşen ve Ebu'l- Kâsım Celil Pever, (Tahran: Dîrâstâr-i ilmî,1383).

⁶ Şiirler öncelikle *Ravzatu'l-'ukül'* da tespit edildikten sonra kronolojik olarak müelliften önce ve sonraki kaynaklar taranarak tespit edilmiştir.

⁷ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukül'*, 240.

⁸ Kutbuddin Ebu'l-Feth Musa b. Muhammed el-Yüneynî, *Mirâtu'z-zamân*, thk. Sekâfetu'l-Hukûmeti'l-Hindiyye, (Kahire, 1992), 3: 381.

⁹ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukül'*, 322; Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1: 99.

... ona güzelce anlat ve ona edip birisini gönder.

İkinci mısram sonunda bulunan حکيم kelimesi أديب kelimesi ile yer değiştirmiştir.

أذا كنت في حاجة مرسلًا ... فأرسل حكيمًا ولا توصه¹¹

Bir elçiye ihtiyaç duyduğunda, tavsiyede bulunmayacağını hakîm birisini gönder.

Bu beyitte verilmek istenen anlam aynı olmakla birlikte, lafızlar oldukça fazla değişikliğe uğramıştır.

فإنَّ الحربَ يجنيها رجالٌ ... ويصلى حرَّها قومٌ بُراء¹²-3

Savaşta birtakım kimseler onu devşirirler, masum kimseler ise işlenen suçların ateşinde yanarlar.

Beyit vafir bahrindedir ve Heysem b. Esved en-Naha İ'ye (ö. 100/718) aittir.¹³ Kaynaklara bu beyit şu şekilde de geçmektedir:

رَأَيْتُ الْحَرْبَ يَجْنِيهَا رِجَالٌ ...¹⁴

Savaşı birtakım kimselerin suç işlerken ... görmüşümdür.

Beyit müellifimizin eserinde vurgulu ifade ile başlamış, yukarıda geçen beyitte ise şair, hikmeti kendisine mal eden bir üslup benimsemiştir.

¹⁰ Êbû Yalâ Muhammed b. el-Huseyin b. Muhammed İbnu'l-Ferrâ, *Rusulu'l-muluk ve men Yeslaḥu li'r-risâle ve's-sefâre*, thk. Selahuddîn el-Muncid (Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1972), 90; Muhammed b. Eydemr el-Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd ve beyti'l-kaşid*, thk. Kâmil Selman el-Cebûrî, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2015), 3: 278.

¹¹ Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ali İbnu Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye* (Beyrut: Daru Sadr, 1417), 7: 37; Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ İbnu't-Taktakî, *el-Fahrî fi'l-âdâbi's-sultânîyye ve'd-duveli'l-İslâmiyye*, thk. Abdulkadir Muhammed Mâyû (y.y. Dâru'l-Kalemî'l-Arabî, 1997), 75.

¹² Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 48; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1: 358; Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zamahşerî, *el-Mustekşâ fi emsâli'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1987), 2: 8; Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîḥu Dimaşk*, thk. Ruhîyye en-Nuhâs- Riyâd Abdulhamid, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 17: 32.

¹³ Zamahşerî, *el-Mustekşâ*, 2: 7-8.

¹⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Uyûnu'l-aḥbâr* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1418), 2: 61; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 7: 280.

وَمَا طَلَبَ الْمَعِيشَةَ بِالتَّمَنِّي ... وَلَكِنْ أَلْقَى دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ¹⁵ -5

Temenni ile hayatını geçindiremezsin, ama kovanı kovalarla at (yani insanlar gibi sen de çalış şansını dene).

Kaynaklarda tespit edildiği kadarıyla Ebû Esved ed-Duelî'ye (ö. 40/661) ait olan bu beytin her iki mısraı da mesel özelliği taşımaktadır.

وَلَيْسَ الرَّزْقُ عَنِ طَلَبِ حَثِيثٍ ...¹⁶

Rızık acil bir istekten sadır olmaz, ...

Müellifimizin eserinde zikrettiği incelemesini yaptığımız beytin ikinci mısraı bu beyitte de ikinci mısra olarak kullanılmıştır. Ancak birinci mısralar farklıdır. Bu tespit bize bazı yaygın ifadelerin anlamları gözetilerek başka ifadeler ile birlikte o dönemde kullanıldığını göstermektedir.

فَإِنَّ الْحَقَّ لَيْسَ بِهٍ خَفَاءٍ ... وَلَا تَخْفَى الْخِيَانَةَ وَالْخِلَابَ¹⁷ -5

Hakta gizlilik yoktur, ihanet ve aldatıcılık da gizli kalmaz.

Şairi tespit edilemeyen bu beyitte geçen *فَإِنَّ الْحَقَّ لَيْسَ بِهٍ خَفَاءٍ* ifadesi mesel olarak çok işlek olup, aşağıdaki örnekte olduğu gibi şiirlerde beytin ilk veya son mısralarında anlamına uygun gelecek şekilde kullanılmıştır.

وَكَانَ الْحَقُّ لَيْسَ بِهٍ خَفَاءٍ ... أَعْرَ كَعْرَةَ الْفَلْقِ الْمُبِينِ¹⁸

¹⁵ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 272; Ebubekr Abdullah b. Ubeyd b. Sufyan İbn Ebi'd-Dunya, *İslâhu'l-mâl*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1993), 78; Ebubekr Muhammed b. Kasım b. Muhammed b. Beşşâr, *el-Muzekker ve'l-muennes*, thk. Muhammed Abdulhalık Udeyme (Kahire: Vizâretu'l-Evkâf, 1981), 2: 446; Ebubekir Ahmed b. Mervân ed-Dineverî, *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-'ilm*, thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âlu Selman, (Beyrut: Cemiyetu't-Terbiyyeti'l-İslamiyye, 1419), 2: 115, 9: 34.

¹⁶ Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, *Kitâbu'l-emşâl*, thk. Abdulmecid Katamiş (Dimaşk: y. y., 1980), 200; Dineverî, *el-Mucâlese*, 2: 115, 6: 169; Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz el-Endelusî, *Faşlu'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emşâl*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1971), 293; Ebu'l-Fadl Ahmed b. İbrahim el-Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: y.y, ts.), 3: 190; Mecududdin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Başâiru't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: y. y., 1973-1996), 3: 606.

¹⁷ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 362; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1: 364.

¹⁸ Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Mansûr et-Tabarî el-Lâlkâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-Sunne*, thk. Ahmed b. Hamdân el-Gâmîdî (Suud: Dâru Tayyibe, 2003), 167.

Hakta kesinlikle gizlilik yoktur, açık günün aydınlığı gibi ıslıl ıslıl olur.

وقال الله قد أرسلت عبداً ... يقول الحقّ أليس به خفاء¹⁹

Allah Teala bir kul gönderdim dedi. O, Hakta gizlilik yoktur der.

وقابلني بإنصاف وظلم ... تجدني في الجميع كما تحب²⁰-6

أمتلي تُقبَلُ الأقوال فيه ... ومثلك يستمر عليه كذب

İster bana insaflı, istersen zalim ol, hepsinde beni arzuladığın gibi bulursun.

Senin gibisi onun hakkında yalan söyler de benim gibisi o sözleri kabul mü eder?

Ebû Firâs el-Hamdânî'ye (ö. 357/968) ait vafır bahrinde inşa edilmiş şiirden alınmış iki beyittir.²¹ Şiirde bu beyitler arka arkaya kullanılmamıştır. Bu beyitlerin sıralanışı üzerinde müellifimiz tasarrufta bulunarak yukarıda görüldüğü şekilde kullanmıştır.

Ayrıca, başka bir kaynaktan birinci beytin ilk mısraının aşağıda zikredildiği şekilde kullanımı da tespit edilmiştir.

وعاملني بإنصاف وظلم...²²

İster bana insaflı, istersen zulümle davran

إذا كنت في دار يسوءك أهلها ... ولم تك مكبولا بها فتعرب²³-7

¹⁹ Ahmed b. Huseyin b. Musa el-Beyhakî, *Delâilu'n-nubuve ve mar'ifetu ahvâli Sâhibi's-şerîfe*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1405), 6: 53; Ebû'l-Kasım Ali b. Hibetullah b. Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 12: 402; Abdukanî b. Abdulvahid b. Ali el-Makdisî, *Cuzu ehâdîsi's-şi'r*, thk. İhsan Abdulmennân (Amman: Mektebetu'l-İslamiyye, 1410), 66; Ebû İshâk İbrahim el-Bûnsî, *Kenzu'l-kitâb ve muntehabu'l-âdâb*, thk. Hayat Karre, (Edu Dabi: y.y., 2004), 1: 131; Şemsuddin Ebû Usmân b. Kaymâz ez-Zehabi, *Seyru a'lâmi'n-nubelâ*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 3: 517.

²⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 408; Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetimetu'd-dehr fi mehasin ehli'l-'aşr*, thk. Mufid Muhammed Kamhiyye (Beyrut: y.y.,1983), 1: 99.

²¹ Annesinin Münbiç'ten kalkıp Şam'da Seyfuddevle ile görüşmek için geldiği, ancak kötü karşılandığı haberi Ebu Firâs'a ulaştıca bu durum onda kinin oluşmasına neden olmuş ve bunu şiirle ifade etmek istemiştir. Bkz. Seâlibî, *Yetimetu'd-dehr*, 1: 99.

²² Seâlibî, *Yetimetu'd-dehr*, 1: 99; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 5: 234.

فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يَسْتَقِمْ لَهُ ... بِمَكَّةَ حَالًا وَاسْتِقَامَ يَنْتَرِبِ

Sana hakaret edenlerin yurdunda isen ve orada ellerin bağlı değilse ayrıl.

Zira Allah elçisi için durum Mekke'de düzelmedi, ancak Yesrib'e gidince düzeldi.

Bu beyitler Ebû Temmâm et-Tâiyye'ye (ö. 231/845) aittir. Tavîl bahrinde inşa edilmiş şüirden alınmıştır. Bazen hikmeti içeren ifadenin anlamı bir beyitte değil, iki veya daha fazla beyitte oluşabilmektedir. Bu beyitlerde de bunu müşahede etmekteyiz. Ancak müellifimizin eserine almış olduğu bu beyitler, kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır:

إِذَا كُنْتُ فِي أَرْضِ بَيْتِكَ أَهْلَهَا ...²⁴

Sani hor görenlerin yurdunda isen ...

Bu kaynakta görüleceği üzere ikinci beyit aynı kalmakla birlikte birinci beytin ilk mısrasında ortada farklı lafızlar kullanılmıştır.

إِذَا كُنْتُ فِي دَارِ بَيْتِكَ أَهْلَهَا ... وَلَمْ تَكْ مَحْبُوسًا بِهَا فَتَحُولُ²⁵

Sani hor görenlerin yurdunda isen ve orada hapsedilmiş değilsen, (o yeri) değiştir!

إِذَا كُنْتُ فِي دَارِ بَيْتِكَ أَهْلَهَا ... وَلَمْ تَكْ مَمْنُوعًا بِهَا فَتَحُولُ²⁶

Sani hor görenlerin yurdunda isen ve orada yasaklanmış değilsen, (o yeri) değiştir!

Bu son iki beyit ise az önce geçen beyitle tamamen aynı ancak ikinci mısradaki geçen ممنوعًا ve محبوسًا kelimeleri farklıdır.

وَمَا النَّفْسُ إِلَّا حَيْثُ يَجْعَلُهَا الْفَتَى ... فَإِنْ أَطْمَعْتَ تَأْفَتْ، وَإِلَّا تَسَلَّتْ²⁷-8

²³ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 67.

²⁴ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 4: 105.

²⁵ İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhu Dimaşk*, 10: 225.

²⁶ Ebû'l-Kasım Huseyin b. Muhammed. Er-Râgıb el-İsfehânî, *Tefsîru'r-Râgıb*, thk. Muhammed Abdulaziz, (Tanta: y.y., 1999-2001), 3: 415.

²⁷ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 487; el-Muhassin b. Ali b. Muhammed Dâvud et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de ş-şidde*, thk. Abûd eş-Şâlcî, (Beirut: Daru's-Sadr, 1978), 5: 63; Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Başâir ve'z-zahâir*, thk. Vedâd el-Kâdî (Beirut: Dâru's-Sâdir, 1988), 6: 155; Ebû'l-Kâsım el-Hasan b. Muhammed b. Habîb en-Nisâburî, *Ukâlâu'l-mecânîn*, thk. Ebû Hacer Muhammed es-Saîd (Beirut: y.y., 1985), 122; Cafer b.

Nefs sadece kendini genç kılmış gibidir, onu yedirirsen arzu eder yoksa kendini teselli eder.

Ebu Dulef el-İclî'ye (ö. 225/839) ait tavîl bahrinden olan bu beytin ikinci mısraında şart edatından sonra gelen *أَطْمَعْتُ* fiili, bazı kaynaklarda Aşağıda görüleceği üzere *طَعِمْتُ* (tamah ettiğinde) ve *أَعْطَيْتُ* (verdiğinde) yer değiştirmiş olarak geçmektedir.

... *فَإِنْ طَعِمْتُ تَأَقَّتْ وَإِلَّا تَسَلَّتْ*²⁸ ...

... *yedirirsen arzu eder, yoksa kendini teselli eder.*

... *فَإِنْ أَعْطَيْتُ تَأَقَّتْ وَإِلَّا تَسَلَّتْ*²⁹ ...

... *verirsen arzu eder, yoksa kendini teselli eder.*

9-³⁰ المَالُ فِيهِ تَجَلَّةٌ وَ مَهَابَةٌ... وَالْفَقْرُ فِيهِ مَذَلَّةٌ وَفَضُوحٌ

Zenginlikte zenginlik ve yücelik vardır, fakirlikte ise zillet ve rezillik vardır.

Beyit şair Nemr b. Tevleb'e (ö. 14/635) aittir. Bu beyit de aşağıda görüleceği üzere kaynaklarda küçük değişiklikler yapılmış olarak zikredilmektedir.

... *المَالُ فِيهِ مَهَابَةٌ وَتَجَلَّةٌ... وَالْفَقْرُ فِيهِ مَذَلَّةٌ وَفَضُوحٌ*³¹

Zenginlikte itibar ve yücelik vardır, fakirlikte ise zillet ve rezillik vardır.

Ahmed b. el-Hasan es-Sirâcu'l-Kârî, *Muşâri 'u'l-'uşşâk*, (Beyrut: Dâru Sadr, tsz.), 1: 225; Cemaluddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *et-Tabşîre*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), 203; Şemsuddin Ebû Muzaffer Yusuf İbnu'l-Cevzî, *Mirâtu'z-zaman fi tevârîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berakat-Kâmil el-Harrât (Dımaşk, Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye, 2013), 15: 356; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 4: 330.

²⁸ el-Feth Muhammed b. Ubeydullah b. Hâkân b. Abdullah el-Kaysî, *Maṭma 'u'l-enfus ve mesrahu't-te'ennus*, thk. Muhammed Ali Şevâbike (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1983), 157; İsmail b. Muhammed b. Fadl b. Ali el-İsbehânî, *Seyru's-selef*, thk. Kerem b. Hilmî, (Riyad: Dâru'r-Râye, ts.), 332; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 11: 369.

²⁹ Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Teshîlu'n-nazar ve ta'cîlu'z-zafer fi ahlâki'l-muluk*, thk: Muhyî Hilâl-Hasan es-Sââtî (Beyrut: nşr., Daru'n-Nahda, tsz.), 337.

³⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 342; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 253; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 7: 129; Ebû İshak Burhanuddin Muhammed b. İbrahim el-Vatvât, *Güreru'l-ḥaşâiş ve 'ireru'n-naḳâiş*, thk. İbrahim Şemsuddin (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), 401.

³¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fi târihi'l-'Arab* (Beyrut: Daru's-Sâkî, 2001), 18: 194.

Bu kaynakta beytin birinci mısraında *تَجَلَّه* kelimesi *مهابة* kelimesi ile yer değiştirmiş şekilde kullanılmıştır.

فالمال فيه عزة ومهابة ...³²

Zenginlikte yücelik ve itibar vardır,

Bu kaynakta beytin birinci mısraında tekrar eden *تَجَلَّه* kelimesinin yerine eşanlamlısı olan *عزة* kelimesi kullanılmıştır.

وَمَا مَاضِي الشَّبَابِ بِمُسْتَعَدِّ ... وَلَا يَوْمٌ يَمُرُّ بِمُسْتَعَادٍ 10-³³

Geçen gençlik dönemi geri gelmez, geçen bir gün de geri dönmez.

Ebu Tayyib el-Mutenebbî'ye (ö. 354/965) ait olan vâfir bahrindeki bu beyit, tespit ettiğimiz bir kaynakta ikinci mısraının sonunda bulunan *مُسْتَعَادٍ* kelimesi *مُسْتَعَار* kelimesi ile yer değiştirerek şöyle geçmektedir:

... وَلَا يَوْمٌ يَمُرُّ بِمُسْتَعَارٍ³⁴

... geçen bir gün de ödünç alınmaz.

فَمَا تَكْفُفُ نَفْسٌ فَوْقَ طَاقَتِهَا ... وَلَا تَجُودُ يَدٌ إِلَّا بِمَا تَجِدُ 11-³⁵

İnsan gücünün üstünde sorumlu tutulmaz, el ancak bulabildiği şey ile cömertlik eder.

Basît bahrindeki bu beyit şair Hutay'e'ye (ö. 45/667) ait olup, müellifimizin eserinde geçtiği şekilde kaynaklarda zikredilmiştir. Ancak bu beyit, aşağıda görüleceği üzere bazı kaynaklarda ise birinci mısraın başında bulunan fiil malum sığa ile değiştirilmiş ve fail de açıkça zikredilmiş şekilde geçmektedir.

³² Muhammed Abdulhay b. Muhammed, *et-Terâtibu'l-idâriyye ve'l-'Ummâlât*, thk. Abdullah Halidî, (Beyrut: y.y., tsz.), 1: 18.

³³ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 136; Hasan b. Ali ed-Dabbî İbnu Vekî', *el-Munşif li's-sârih ve'l-mesrûk*, thk. Umer b. İdrîs, (Bingazi: Câmîatu Kât Yunus, 1994), 434; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 5: 217; Ahmed b. Yahya b. Fadlullah el-Umrî, *Mesâliku'l-ebşâr fi memâliku'l-emşâr*, (Ebudabi: Mecmau's-Sekâfi, ts.), 16: 140.

³⁴ Ebû'l-Ferec Abdurrahman el-Cevzî, *el-Mudhiş*, thk. Mervan Kabbânî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 262.

³⁵ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 254; Muhammed b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtiyar ez-Zencânî, *Tahrîcu'l-Fûru' alâ'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Salih (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1398), 36.

مَا كَلَّفَ اللَّهُ نَفْسًا فَوْقَ طَاقَتِهَا ...³⁶

Allah kişiyi gücünün üstünde sorumlu tutmamıştır ...

فَلَمَّوْتُ خَيْرَ لَفْتِي مِنْ مَقَامِهِ ... بِأَرْضِ هَوَانٍ بَيْنَ وَاشٍ وَحَاسِدٍ³⁷ 12-

Ölüm delikanlı için haset eden ile gammazın onu hor gördükleri yerde kalmaktan daha hayırlıdır.

Müellifimizin kullandığı şekliyle bu beytin kime ait olduğu kaynaklarda tam olarak tespit edilemedi. Ancak beytin mısralarında bazı değişiklikler ile birlikte pek çok kaynakta hatta aynı kaynakta mükerrer olarak geçmektedir. Bu değişiklikler anlam bakımından birbirlerinden çok uzak değildir.

... بَدَارِ هَوَانٍ تَبَيَّنَ ضَدُّ وَحَاسِدٍ³⁸

... بِدَارِ هَوَانٍ تَبَيَّنَ صَدُّ وَحَاسِدٍ³⁹

İncelemeye aldığımız beytin bu kullanımının iki farklı kaynakta, ikinci mısradaki *واش* kelimesi sırasıyla *ضَدَّ* (muhalif) ve *صَدَّ* (engelleyen) kelimesi ile yer değiştirmiş şekilde zikredildiği görülmektedir.

... بِمَشَبَعَةٍ مِنْ صَاحِبٍ وَرَفِيقٍ⁴⁰

... dostunun ve arkadaşının onu doyurdukları yerde ...

Bu beyit yukarıda geçtiği şekli ile ikinci mısraın sonunda kullanılan lafızlar bakımından *Ravzatu'l-'ukûl'* dan oldukça farklıdır.

وَمِنْ ظَهَرَتْ لِأَمْرِي نِعْمَةٌ ... عَلَيْهِ أَقْرَتُ وَإِنْ لَمْ يَقْرَ⁴¹ 13-

Nimet kişiye görüldüğünde, o konuşmazsa da nimet onun yerine konuşur.

³⁶ Şihabuddin Ahmed b. Muhammed Abdu Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404), 4:43; Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail es-Seâlibî, *et-Temşîl ve'l-muhâdâra*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv, (Beyrut: Daru'l-Arabiyyeti'l-Kitab, 1983), 10; es-Seâlibî, *Yetimetu'd-dehr* 3: 104; Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverîdî, *el-Emsâl ve'l-hikem*, thk. Fuad Abdulmunim Ahmed, (Riyad: nşr., Daru'l-Vatan, 1999), 91.

³⁷ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 241.

³⁸ Seâlibî, *Yetimetu'd-dehr*, 5: 40.

³⁹ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 6: 391.

⁴⁰ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 6: 115.

⁴¹ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 123, 231.

Şairi tespit edilemeyen bu beyit, müellifimizin eserinde iki yerde geçmektedir. Beytin kullandığı bu şekil, kaynaklarda tespit edilemedi. Ancak, beytin anlamca en yakın kullanımını bir kaynakta şöyle tespit ettik:

وقد سبقَتْ لامرئٍ نعمةً ... تقرّ عليّ وإن لم أُقرّ⁴²

Refah kişinin önüne geçtiğinde, ben konuşmasam da refah benim yerime konuşur.

Bu şekilde kullanımda beyitte geçen fiillerin kipleri gaipten mütekeltime dönüştürülmüştür.

لا تتركَنَّ الحزمَ في شيءٍ تُحاذره ... فإن سلمتَ فما للحزمِ من بأس⁴³
العجزُ ذلٌّ وما بالحزمِ من ضرر ... وأحزم الحزمِ سوء الظنِّ بالناس

Çekindiğin bir şeyde sakınmayı bırakma, ondan sağ çıkarsan sakınmanın bir zararı yoktur.

Acizlik zillettir ve sakınmanın bir zararı yoktur ve sakınmanın en yüksek mertebesi insanlar hakkında suizanda bulunmaktır.

İkinci beytin ilk mısranının bir kaynakta şu şekilde geçtiğini tespit ettik:

العجزُ ذلٌّ وترك الحزمِ منقصه ...⁴⁴

Acizlik zillettir ve sakınmayı bırakmak ise onun kusurudur ...

Burada görülen değişiklik yukarıda görüleceği üzere birinci mısran ortasından sonra olmaktadır.

مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ لَا يُعْذَمُ جَوَازِيَهُ ... لَا يَذْهَبُ الْعُرْفُ بَيْنَ اللَّهِ وَالنَّاسِ⁴⁵-15

⁴² İbn Vekî', *el-Munşif*, 672.

⁴³ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 220, 490; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Umer el-Mâzirî, *Şerhu't-telkîn*, thk. Muhammed el-Muhtar es-Selâmî (Dâru'l-Garb, y.y., 2008),1: 19; Ebû'l-Hasan Ali b. Bessâm eş-Şenterîni, *eş-Zahîretu fi mehâsini ehli'l-Cezîre*, thk. İhsân Abbas (Libya: Daru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981), 8: 519; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 11: 128.

⁴⁴ Abdurrahman b. Nasr b. Abdullah eş-Şizerî, *el-Menhecu'l-meslûk fi siyâseti'l-muluk*, (Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, tsz.), 549.

⁴⁵ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 256; Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbnu Ebî ed-Dunyâ, *el-İşrâf fi menâzili'l-eşrâf*, thk. Necm Abdurrahman Halef, (Riyad: Mektebe-

Hayır yapılanın mükâfatı ziyan olmaz, iyilik Allah ile insanlar arasında kaybolmaz.

Zamahşeri'nin (ö. 538/1144) cömertliği teşvik için söylenmiş⁴⁶ olduğunu ifade ettiği beyit, bu şekli ile Cahiliye ve İslami dönemde yaşamış şair Hutay'e'ye (ö. 58/678) ait olup,⁴⁷ bazı kaynaklarda ikinci mısrandaki *يُدْهَبُ* ifadesinin eşanlamlısı olan *يَهْلِكُ* ile aşağıda görüleceği üzere yer değiştirdiği görülmektedir.

... لَا يَهْلِكُ الْعَرَفَ بَيْنَ اللَّهِ وَالنَّاسِ⁴⁸ ...

... İyilik Allah ile insanlar arasında **yok olmaz**.

Şeybânî beytin bu şekli ile Tevrat'ta geçtiğini ifade etmiştir.⁴⁹

لَنْ تُقْلَعَ الْأَنْفُسُ عَنْ عَيْبِهَا ... مَا لَمْ يَكُنْ مِنْهَا لَهَا وَعِظًا⁵⁰ 16-

Nefisler kendi içinden kendisi için nasihatte bulunmanı yoksa azgınlığından vazgeçmeyecek.

Şair Ebû Nuvâs (ö. 198/813), Ebû'l-Atâhiyye'ye (ö. 194/825) uğramış ve ona serî' bahrinden olan bu beyitle vaaz etmiştir.⁵¹ Ancak bu beyit anlamı bozulmadan her iki mısranda bazı değişiklikler ile aşağıda görüleceği üzere bazı kaynaklarda farklı şekilde geçmektedir.

لَنْ يُقْلَعَ الْأَنْفُسُ عَنْ عَيْبِهَا ...⁵²

tu'r-Rüşd, 1990), 289; Ahmed b. Yahya b. Zeyd b. Seyyâr Saleb, *Ḳavâ'idu's-Şi'r*, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1995), 70; Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Seâlibî, *el-Îcâz ve'l-îcâz*, (Kahire: Mektebetu'l-Kurân, ts.), 137; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdusselam el-Cerrâvî, *el-Ḥamâsetu'l-Mağrîbiyye*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991), 2: 223.

⁴⁶ Zamahşerî, *el-Mustekşâ*, 2: 268.

⁴⁷ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Tabâtâbâ el-Alevî, *I'yâru's-Şi'r*, thk. Abduaziz b. Nasır el-Mâni (Kahire: y.y., tsz.), 182; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2: 381.

⁴⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Cafer b. Muhammed el-Harrâtî, *el-Muntekâ min kitâbi mekârimi'l-aḥlâk ve mu'âlîha*, thk. Ebû Tahir Ahmed b. Muhammed (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1406), 38.

⁴⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Esbahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve ṭabaḳātu'l-esfiyâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1974), 6: 107.

⁵⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 200.

⁵¹ Mâverdi, *Teshîlu'n-nazar*, 41.

⁵² Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 9: 380.

... Kişiler azgınlığından vazgeçmeyecek.

لَنْ تُرْجِعَ الْأَنْفُسَ عَنْ عَيْبِهَا ... مَا لَمْ يَكُنْ مِنْهَا لَهَا زَاجِرٌ⁵³

Kişiler kendi içinden kendisi için menedeni yoksa azgınlığından geri dönmeyecektir.

تَوَدَّبْنَا الْأَيَّامَ فِيمَا يَضُرُّنَا ... وَكَمْ ضَرَّرَ لِلْمَرْءِ فِيهِ مَنَافِعُ⁵⁴ 17-

Zaman eziyet çektirerek bizi eğitiyor, halbuki nice cefanın içinde insan için faydalar vardır.

Bu beytin şairi kaynaklarda tespit edilemedi. Tespit ettiğimiz bir kaynakta beytin ilk mısramında فيما yerine حين kelimesi kullanılmış, ayrıca fiile bitişen mütekellim zamiri yerine gaip zamiri ile birlikte şu şekilde kullanılmıştır:

تَوَدَّبُهُ الْأَيَّامَ حِينَ تَضُرُّهُ ... وَكَمْ ضَرَّرَ لِلْمَرْءِ فِيهِ مَنَافِعُ⁵⁵

Zaman ona cefa ettiğinde eğitiyor ve nice cefanın içinde insan için faydalar vardır.

166
OMÜİFD

إِذَا كَانَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَالشَّرِّ لَيْلَةٌ ... فَمَا يَدْرِيكَ مَا اللَّهُ فِي الصَّبْحِ صَانِعٌ⁵⁶ 18-

Kişi ile şer arasında bir gece varsa, Allah'ın sabah ne yapacağını bilemezsin.

Bu beyit Ebû İshak İbrahim el-Eşhebî'ye (ö. 523/1129) ait olup, tespit ettiğimiz bir kaynakta ikinci mısradaki küçük bir değişikliklerle şu şekilde geçmektedir:

... فَمَا عَلِمَهُ مَا اللَّهُ فِي الصَّبْحِ صَانِعٌ⁵⁷

... Allah'ın sabah ne yapacağı hakkında onun bilgisi yoktur.

وَمَا كُلُّ مَنْ تَهَوَّاهُ يَهْوَاكَ قَلْبُهُ ... وَلَا كُلُّ مَنْ أَنْصَفْتَهُ لَكَ مَنْصَفٌ⁵⁸ 19-

⁵³ Abdu Rabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 3: 82; İbn Cevzî, *Mirâtu'z-zaman*, 13: 341; Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbnu Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yân ve enbâu enbâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beirut: Dâru Sadr, 1900), 2: 102.

⁵⁴ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 360.

⁵⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1: 83; Ebu Hilâl el-Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Divânu'l-me'ânî*, (Beirut: Daru'l-Ceyl, ts.), 1: 85.

⁵⁶ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 226.

⁵⁷ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 3: 79.

⁵⁸ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 54; Askerî, *Divânu'l-me'ânî*, 1: 78.

Her sevdiğinin kalbi seni sevmeyebilir, insaf ettiğin her kişi sana insafı davranmayabilir.

Bu beytin şairini kaynaklarda tespit edilemedi. Tespit ettiğimiz bir kaynaktaki ise değişiklik, aşağıda görüleceği üzere beytin ikinci mısraının ortasında kullanılan fiil ve bitiminde kullanılan kelimenin çeşidinde göze çarpmaktadır.

... وَلَا كُلُّ مِنْ صَافِيَةٍ لَكَ قَدْ صَافَا⁵⁹

... *samimi davrandığın her kişi sana samimi değildir.*

... وَمَا كُلُّ مِنْ أَنْصَفْتَهُ لَكَ يُنْصَفُ⁶⁰

... *samimi davrandığın her kişi sana samimi davranmaz.*

إِنْ أَخَا الصِّدْقِ الَّذِي يَسْعَى مَعَكَ ... وَمَنْ يَضُرُّ نَفْسَهُ لِيَنْفَعَكَ⁶¹ -20-

Gerçek dost seninle çabalayan ve seni faydalandırmak için zararını göze alan kişidir.

Bu beyit dipnotunda gösterilen kaynaklarda kesin olmamakla birlikte Hz. Ali (r.a.) ya da Ebû Atâhiyye'ye ait gösterilmiştir. Tespit ettiğimiz bazı kaynaklarda ise müelliflerinin tasarruflarına ve anlayışlarına göre iki küçük değişiklik yapılarak zikredilmektedir. Bu kullanımları aşağıda gösterdik.

إِنْ أَخَا الْهَيْجَاءِ مِنْ يَسْعَى مَعَكَ ...⁶²

Harpteki kardeşin, seninle çabalayan kişidir ...

إِنَّ أَخَا الْإِحْسَانِ مَنْ يَسْعَى مَعَكَ ...⁶³

İhsan sahibi dostun, seninle çabalayan ...

⁵⁹ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 10: 407.

⁶⁰ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2: 96.

⁶¹ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 120; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-aḥbâr*, 3: 7; Safiuddîn Ebû'l-Feth İsâ el-Buhturî, *Unsu'l-mescûn ve râḥatu'l-maḥzûn*, thk. Muhammed Edîb el-Câdir, (Beyrut, Dâru's-Sadr, 1997), 172; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 4: 401.

⁶² Ali b. Muhammed b. El-Abbas Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *es-Şadâka ve's-şadîk*, thk. İbrahim el-Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 50; Mâverdî, *el-Emşâl ve'l-hikem*, 160; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1: 34.

⁶³ Ahmed b. El-Hasan b. Ali Ebû Bekr el-Beyhakî, *Şu'abu'l-imân*, thk. Abdulali Abdulhamid, (Bombay, Dâru's-Selefiyye, 2003), 10: 583.

Her iki beyitte bulunan değişiklik, yukarıda görüleceği üzere birinci mısralarının ortasından öncedir.

21- ⁶⁴ إذا كانت الأرزاق قسما مقدرًا ... فقلة حرص المرء بالكسب أجمل

Rızıklar takdir edilmiş bir nasip olduğunda, kazanmakta insanın hurs göstermemesi daha güzeldir.

Malatyavî'nin eserinde bu kullanım şekli ile zikrettiği beytin kime ait olduğu kaynaklarda tespit edilemedi. Kaynak taramasında ise beytin baş kısmında şart edatlarında ve fiilin zamanlarında değişiklik yapılmış olarak aşağıda gösterilen şekilde geçtiği tespit edilmiştir.

وإن تكن الأرزاق قسما مقدرًا ...⁶⁵

Rızıklar takdir edilmiş bir nasip olursa şayet, ...

22- فلبما إيسارٌ ومنّةٌ ولمّ ... لا دمّ والقَتْلُ بالحرّ أجمل⁶⁶

Ya esir olmak ya minnet altında kalmak... ya da kan, özgür ölmek daha güzeldir.

168
OMÜİFD

Müellifimizin eserinde bu kullanım şekli ile zikrettiği beytin kime ait olduğu başka kaynaklarda tespit edilemedi. Ancak araştırmamız esnasında Teebbeta Şerren'e (ö. /540) ait bir beyit ile anlamca yakın olduğu tespit edildi. Beyitteki göze çarpan değişiklik aşağıda görüleceği üzere birinci mısraın baş tarafı ile ikinci mısraın son kelimesindedir.

هما خطتا إيسار ومنّة ... وإيما دم والقَتْلُ بالحرّ أجمل⁶⁷

İki önemli durumdur esir olmak ve minnet altında kalmak ... ya da kan, özgür ölmek daha şayandır.

23- وإذا نبا بك منزل فتحول⁶⁸ واترك محلّ السوء لا تنزل به

⁶⁴ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 343.

⁶⁵ Dineverî, *el-Mucâlese*, 6: 310; Kemaleddin Ebû'l- Fadl Abdurrezzak İbnu Fevtî, *Mecmâ'u'l-âdâb fî mu'cemu'l-el-kâib*, thk. Muhammed el-Kazım (İran, İrşâdu'l-İslâmî, 1416), 5: 310.

⁶⁶ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 363.

⁶⁷ Ebu'l-Feth Usmân b. Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, (Kahire: y.y., tsz.), 2: 407; Ali b. Mumin b. Muhammed el-İşbîlî, *Ḍarâiru'ş-şî'r*, thk. İbrahim Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1980), 107.

Bir yer sana uygun olmadığı zaman değişir. Kötülüğün olduğu yeri terk et, yerleşme.

Bu beytin şairi kaynakçalarda tespit edilemedi. Müellifimiz eserinde sadece ilk mısraı satır aralarında zikretmiş, tamamını almamıştır. Ancak eseri tahkik eden muhakkikler beytin tamamını yukarıda geçtiği şekilde almıştır. Müellifimizin eserinde yer verdiği bu beytin ilk mısraı, tespit ettiğimiz kaynaklarda aşağıda görüleceği üzere ikinci mısra olarak zikredilmiştir. Değişiklikler birinci mısralarda göze çarpmaktadır.

واترك محل السوء لا تنزل به ... وإذا نيا بك منزل فتحول⁶⁹

Kötülüğün olduğu yeri terk et, oraya inme! Bir yer sana uygun olmadığı zaman değişir.

احذر محل السوء لا تنزل به ... وإذا نيا بك منزل فتحول⁷⁰

Kötülüğün olduğu yerden sakın oraya inme! Bir yer sana uygun olmadığı zaman değişir.

احذر محل السوء لا تحل به ... وإذا نيا بك منزل فتحول⁷¹

Kötülüğün olduğu yerden sakı oraya girme! Bir yer sana uygun olmadığı zaman değişir.

فاحذر محل السوء لا تلم به ... وإذا نيا بك منزل فتحول⁷²

Kötülüğün olduğu yeri terk et, oraya yerleşme! Bir yer sana uygun olmadığı zaman değişir.

وما غضب الإنسان من غير قدرة ... سوى نهكة في جسمه ونحول⁷³ 24-

⁶⁸ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 252.

⁶⁹ Ebû Saîd Abdulmelik b. Garîb el-Esmâî, *el-Esmâiyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şakir-Abdusselam Muhammed Harun, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1993), 229 Ali b. Ebu'l-Ferec b. el-Hasan el-Basrî, *el-Ĥamâsetu'l-Başriyye*, thk. Muhtaruddin Ahmed (Beyrut: Alemu'l-Kutub, ts.), 2: 16.

⁷⁰ Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed el-Bekrî, *Şımtu'l-'âli fi şerhi Emâli'l-Kâlî*, thk. Abdulaziz el-Meymenî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.), 1: 937.

⁷¹ El-Mufaddal b. Muhammed b. Yalâ b. Sâlim ed-Dabbî, *Mufaddâliyyât*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Dâru'l-Meârif, tsz.), 385; Mâverdi, *Teshîlu'n-naẓar*, 166; Mâverdi, *el-Emsâl ve'l-hikem*, 202; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Ĥamdûniyye*, 8: 118; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 2: 188.

⁷² Ali b. Musa b. Muhammed b. Abdulmelik b. Saîd el-Endelusî, *Neşvetu't-ṭarḫ fi târihi Câhiliyyeti'l-'Arab*, thk. Nusret Abdurrahman, (Amman: mektebetu'l-Aksâ, tsz.), 524.

Gücü olmaksızın kişinin öfkelenmesi, sadece bedenine yorgunluk ve zayıflık verir.

Kaynağını tespit edemediğimiz beyit, *Cemheretu'l-emsâl*'dan anlaşıldığı kadarıyla Ebû Hilâl Askerî'ye (ö. 400/1009) ait olup, Araplar arasında yaygın kullanılan *إِذَا نَزَا بِكَ الشَّرُّ فَأَقْعُدْ* meselinden mülhem olarak inşa edilmiştir.⁷⁴

Beytin bir kaynakta ikinci mısraın sonunda *نحول* kelimesinin *شحوب* kelimesi ile yer değiştirilerek aşağıdaki şekilde kullanılmış olduğu tespit edildi.

... سوى نيكته في جسمه وشحوب⁷⁵

... sadece bedenine yorgunluk ve **bitkinlik** verir.

إذا لم تزن حسنَ الجسوم عقول ... ولا خير في حسن الجسوم ونبلها⁷⁶-25

Endamın güzel olmasında aklın ağırlığı yoksa, endamın güzelliğinde ve asilliğinde hiçbir hayır yoktur.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyit, aşağıda görüleceği üzere, kaynaklarda şart ve cevap cümlelerinin yerleri değiştirmiş olarak geçmektedir. Ayrıca *نبلها* kelimesi *طولها* kelimesi ile değiştirilmiştir.

ولا خير في حُسن الجسوم وطولها ...⁷⁷

... endamın güzel ve **uzun olmasında** hiçbir hayır yoktur.

من عرف الأمر قبل موضعه ... فما له بعد فعله ندم⁷⁸-26

⁷³ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 184.

⁷⁴ Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, 1: 63.

⁷⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, 1: 63; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferid*, 10: 459.

⁷⁶ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 233.

⁷⁷ Amr b. Bahr b. Mahbûb Ebû Usmân el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1423), 3: 163; İsmail b. Kasım Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî*, (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1926), 1: 39; Ebû Abdullah Muhammed b. Umerân el-Merzubânî, *Mu'cemu's-şu'arâ*, thk. F. Karunku (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1982), 474; İbrahim b. Ali b. Temîm el-Kayravânî (453), *Zehru'l-âdâb ve şemeru'l-elbâb* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 2: 412; Basrî, *el-Ĥamâsetu'l-Başriyye*, 2: 54.

⁷⁸ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 273.

Kim emri yerinden önce bilirse, onun için gereğini yapmasından dolayı pişmanlık yoktur.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyit, aşağıda görüleceği üzere kaynaklarda birinci mısraın başında şart edatı hazfedilmiş ve sonunda bulunan موضعه kelimesi موقعه kelimesi ile yer değiştirmiş şekilde geçmektedir. Müellifimiz ise kendi anlatımına uygun olarak bu beyti şart cümlesi ile eserinde zikretmiştir.

ويعرف الأمر قبل موقعه ...⁷⁹

Olay gerçekleşmeden önce bilirse, ...

لا تظهر السر إلا عند ذي كرم ... فالسر عند كرام الناس مكتوم⁸⁰-27

Asil insanlardan başka kimseye sırrını verme, sır ancak asil insanlarda gizli kalır.

Müellifimizin kullandığı şekli ile inşa edilen beytin şairini kaynaklarda tespit edemedik. Ancak basît bahrindeki bu beyit, aşağıda görüleceği üzere kaynaklarda birinci mısradaki yapılmış değişiklikler ile şöyle geçmektedir:

لا يكتم السر إلا كل ذي خطر ...⁸¹

Sırrı ancak önemli kişiler saklar. ...

لا تُودع السر إلا عند ذي كرم ...⁸²

Sırrı ancak önemli kişilere bırak, ...

لا يكتم السر إلا من له حسب ...⁸³

⁷⁹ Ebû'l-Hasan Ali b. Abdulaziz el-Curcânî, *el-Vasâta beyne'l-Mutenebbî ve husûmih*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, (b.y., Matbaatu İsa, ts.), 298; İbn Vekî', *el-Munşif*, 469; Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abdullah el-Maarri, *el-Lâmiu'l-'azîzî şerhu divâni'l-Mutenebbî*, thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî, (Merkezu'l-Melik Faysal, 2008), 231; Umrî, *Mesâiku'l-ebşâr*, 15: 87.

⁸⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 38.

⁸¹ Amr b. Bahr b. Ebû Usmân el-Câhiz, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, (Beyrut: Mektebetu Hilâl, 1423), 48; Muhammed b. Abbas el-Havârizmî, *Emsâlu'l-muvellêde*, (Ebûdabi: el-Mecmau's-Sekâfi, 1424), 409.

⁸² Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 11: 196.

⁸³ Vatvât, *Çureru'l- haşâiş*, 571.

Sırrı ancak soylu kişiler saklar. ...

مَا يَكْتُمُ السِّرَّ إِلَّا كُنُّ ذِي ثِقَةٍ ...⁸⁴

Sırrı ancak güvenilir kişiler saklar. ...

28-⁸⁵ مَا تَخْفَى الضَّغِينَةَ حَيْثُ كَانَتْ ... وَلَا النَّظَرَ الصَّحِيحَ مِنَ السَّقِيمِ

Kin saklanmadığı gibi, doğru görüş de yanlış görüşten saklanmaz.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyit, *Cemheretu'l-emşâl*'de aşağıda görüleceği üzere الضَّغِينَةَ kelimesi الصَّنِيعَةَ kelimesi ile yer değiştirmiş şekilde geçmektedir:

وَلَا تَخْفَى الصَّنِيعَةَ حَيْثُ كَانَتْ ...⁸⁶

İşlenmiş olan saklanamadığı gibi, ...

29-⁸⁷ أَفْسَدْتَ بِالْمَنِّ مَا أَسَدَيْتَ مِنْ حَسَنٍ ... لَيْسَ الْكَرِيمُ إِذَا أَسَدَى بِمَنَّانٍ

Başa kakmakla yaptığın iyiliği bozdun, cömert insan verse başa kakmaz.

Müellifimiz, eserinde anlatımı esnasında bu beyin sadece ikinci mısraını zikretmiştir. Beyit İmriu'l-Kays'ın (ö. /565) divanında ise şöyle geçmektedir:

أَفْسَدْتَ بِالْمَنَّ مَا أَوْلَيْتَ مِنْ شِعْمٍ ...⁸⁸

Başa kakmakla yaptığın arabulucu görevini bozdun. ...

30-⁸⁹ مَنْ تَحَلَّى بِغَيْرِ مَا هُوَ فِيهِ ... فَضَحَّتْهُ شَوَاهِدُ الْبِرْهَانِ

Kim kendisinde olmayan bir vasıf iddia ederse, gerçeğin delilleri onu rezil eder.

⁸⁴ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 9: 224.

⁸⁵ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 244; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 10: 382.

⁸⁶ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1: 321.

⁸⁷ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 190; Dineverî, *el-Mucâlese*, 4: 229; Mâverdî, *Teshîlu'n-naẓar*, 123; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 11: 189; Vatvât, *Ğureru'l- ħaşâis*, 324.

⁸⁸ İmriu'l-Kays b. Hucr b. el-Hâris el-Kindî, *Dîvânu İmri'l-Kays*, thk. Abdurrahman el-Mustâvî, (Beirut: Dâru'l-Marife, 2004), 161.

⁸⁹ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 232.

Bu beyit kaynaklarda birinci mısranın sonunda bulunan ف harf-i cer-rinin من ile ve ikinci mısranın son kelimesi olan البرهان'ın الإمتحان ile yer değiştirmesi ile şu şekilde geçmektedir:

مَنْ تَحَلَّى بِغَيْرِ مَا هُوَ مِنْهُ ... فَضَحَتْهُ سَوَاهِدُ الإِمْتِحَانِ⁹⁰

Kim kendisinde olmayan bir vasıf iddia ederse, *imtihanın* delilleri onu rezil eder.

إِذَا مَا أَتَاكَ الدَّهْرُ يَوْمًا بِنَكْبَةٍ ... وَأَصْبَحْتَ مِنْهَا فِي خُزُونٍ مِنَ الخُزْنِ 31-⁹¹
فَلَا تَيْأَسَنَّ فَإِنَّهُ مَلَكٌ يُوسِفًا ... خَزَائِنُهُ بَعْدَ الْخَلَاصِ مِنَ السَّجْنِ

Zamanda başına gelen bir musibetten dolayı çok hüzünlü olsan da

Ümitsizliğe kapılma, Allah Hz. Yusuf 'u hapisten kurtarıldıktan sonra büyük mülk vermiştir.

Bu iki beytin bu şekilde arka arkaya kullanımı, dipnotta gösterildiği gibi müellifimizden sonra yaşamış olan Firûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) eserinde tespit edildi. Aslında bu iki beyit birbirinin devamı şeklinde olan beyitler değildir. Ancak, anlam kurgusu içinde bir araya getirilmiş beyitler olduğu sonucunu çıkarmaktayız. Birinci beytin ilk kısmı aynı kalmak şartıyla aşağıda vereceğimiz şekilde kullanımını kaynaklarda tespit ettik. Bu bizde müellifin kendi anlatımına ve ilmi birikimine bağlı olarak bizzat kendisinin kurgu yaptığı izlenimini oluşturmaktadır. Burada beyitlerin müstakil olarak geçtiği kaynakları sıralayacak olursak birinci beytin ilk mısranın aynı kalması şartıyla şu şekilde geçtiğini görmekteyiz:

إِذَا مَا أَتَاكَ الدَّهْرُ يَوْمًا بِنَكْبَةٍ ... فَأَوْسِعْ لَهَا صَدْرًا وَأَحْسِنْ لَهَا صَبْرًا⁹²

Müellifimizin eserinde kullandığı ikinci beyit ise, kaynaklarda öncesinde bulunan başka bir beyitle birlikte şu şekilde kullanılmaktadır:

وراء مضيق الخوف مَتَّسِعُ الأَمْنِ ... وَأَوَّلُ مَفْرُوحٍ بِهِ آخِرُ الحِزْنِ

⁹⁰ Abdu Rabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 2: 86; Ebû Umer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî, *Câmi' beyâni'l-'ilm ve fazlîh*, thk. Ebu'l-İşbâl ez-Zuhrî (Suud: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994), 1: 577; Cerrâvî, *el-Ĥamâsetu'l-Mağrîbiyye*, 2: 264; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 9: 318.

⁹¹ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 386-387; Firûzâbâdî, *Başâiru't-temyîz*, 6: 47.

⁹² Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mesûd el-Bagavî, *et-Tehzîb fi fikhri'l-Îmâmî's-Şâfi'î*, thk. Adil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1: 89.

فلا تياسن فانه ملك يوسف ... خزائنه بعد الخلاص من السجن⁹³

Korkunun sıkıştırmasının ötesinde emniyetin genişliği, öncesi kendisi ile sevinilen sonrası hüziün.

Ümitsizliğe kapılma, Allah Hz. Yusuf 'u aziz yapmıştır. Onun hazineleri Zindandan kurtulmasından sonradır.

عبالة عنق الليث من أجل أنه ... إذا ما دهاه الأمر قام بنفسه⁹⁴-32

Aslanın boynunun iri olmasının sebebi, bir sorun olunduğunda kendisinin halletmesidir.

Şairini tespit edemediğimiz bu beytin, kaynak taramamız esnasında müellifimizin kullandığı şekilde değil, aşağıdaki gibi kullanımlarına rastladık:

... إذا رام أمراً قام فيه بنفسه⁹⁵

..., bir işe atıldığında onu yerine getirmesidir.

... إذا نابيه أمر أتاه بنفسه⁹⁶

... bir sorun ulaştığında onu kendisinin yerine getirmesidir.

عبالة عنق الليث من حيث أنه ... إذا رام أمراً قام فيه بنفسه⁹⁷

... bir işe atıldığında onu kendi kendine yapmasıdır.

لن تبلغ الأعداء من جاهل ... ما يبلغ الجاهل من نفسه⁹⁸-33

Cahilin kendisine vereceğine (zarara), düşmanları ulaşamayacaktır.

⁹³ Ahmed b. Muhammed b. Es-Salebî, *el-Keşfu ve'l-beyân an tefsiri'l- Kurân*, thk. Ebû Muhammed Âşûr, (Beirut: Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 5: 233; Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 8: 174; Selahuddin Halil b. Eybekb. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l- Vefayât*, Ahmed el-Arnaûd-Turkî Mustafa (Beirut: Dâru İhyai't-Turâs, 2000), 15: 30; Ebu'l-Fedâ İsmail b. Umer b. Keşir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Beirut: y.y., 1986), 1: 485.

⁹⁴ Malatyavî, *Ravzatu'l- 'ukûl*, 515.

⁹⁵ Câhiz, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, 282.

⁹⁶ Seâlibî, *et-Temşil ve'l-muḥâdâra*, 349.

⁹⁷ Mustasamî, *ed-Durru'l-ferîd*, 7: 163.

⁹⁸ Malatyavî, *Ravzatu'l- 'ukûl*, 200; Muhammed b. Hibbân b. Hibbân Ebû Hâtim ed-Dârimî, *Ravḍatu'l- 'ukûlâ ve nuzhetu'l-fudâlâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beirut: y.y., tsz.), 120.

Şairini tespit edemediğimiz bu beytin, başka kaynaklarda şu şekilde kullanımını tespit ettik:

ما يبلغ الأعداء من جاهل ...⁹⁹

... düşmanları cahilinkine ulaşamıyor.

34- لا تلم المرء على فعله ... وَأَنْتَ مَنْسُوبٌ إِلَى مِثْلِهِ¹⁰⁰

مَنْ دَمَّ شَيْئًا وَأَتَى مِثْلَهُ ... فَإِنَّمَا يُزْرِي عَلَى عَفْوِهِ

Aynı hatayı yaparken hiç kimseyi yaptığı hatadan dolayı azarlama. Kişinin bir şeyi ayıplayıp aynısını yapması akılsızlığına yorumlanır.

Şairini tespit edemediğimiz bu iki beyit, Ebû Hilâl el- Askerî'nin *Cemheretu'l-emşâl* adlı eserinde birinci ve ikinci mısradan yapılmış değişiklikler ile şöyle geçmektedir:

من عاب شئنا وأتى مثله ... فَأَتَمَّا دَنَ عَلَى جِهَلِهِ¹⁰¹

Kişinin bir şeyi ayıplayıp aynısını yapması *cahilliğine delil olur*.

35- إن الشقاء بالشقي مولى ... لا يملك الرد له أتى¹⁰²

Sıkıntılar bedbaht kişiye düşkündür, başına geldiğinde onu reddedemez.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyit, müellifimizden önce yaşamış olan alimlerin eserlerinde tespit edilemedi. Ancak müellifimizden sonraki asırlarda yaşamış olan alimlerin eserlerinde zikredildiğini tespit ettik.¹⁰³ Bu eserlerin birinde beytin birinci mısraı ikinci mısra olarak şu şekillerde kullanılmıştır.

⁹⁹ Abdu Rabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 2: 272; Seâlibî, *el-İ'câz ve'l-îcâz*, 161; Abdumelik b. Muhammed b. İsmail es-Seâlibî, *Lubâbu'l-âdâb*, thk. Ahmed Hasan Lebec, (Beirut: Mektebetu'l-İlmiyye, 1997), 160; Basrî, *el-Ĥamâsetu'l-Başriyye*, 2: 40; Muhammed b. Şakir b. Ahmed b. Abdurrahman, *Fevâtu'l-vefayât*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dâru's-Sadr, 1973), 2: 116.

¹⁰⁰ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 129; Beyhakî, *Şu'abu'l-imân*, 9: 117; Vatvât, *Ġureru'l- ĥaşâis*, 15; Yüneynî, *Mirâtu'z-zamân*, 6: 258; Safedî, *el-Vâfi bi'l- Vefayât*, 4: 208.

¹⁰¹ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1: 173.

¹⁰² Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 209.

¹⁰³ Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdullah eş-Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, (Beirut: Dâru İbni Kesîr, 1414), 6: 150.

وقَاتِلِي فِي قَعْرِ الْجَحِيمِ مَوْضِعَ ... إِنَّ الشَّقَاءَ بِالشَّقِي مَوْلَعٌ¹⁰⁴

Katilim Cehennemine dibine konulmuştur. Sıkıntılar bedbaht kişiye düşkündür.

وَرَبْتَ طَالِبَ يَسْعَى لَشَيْءٍ ... وَفِيهِ هَلَاكُهُ لَوْ كَانَ يَذْرِي¹⁰⁵-36

Bir şeyi arzulayan nice insan var ki, o işte yok olacağına bir bilse.

Şairini tespit edemediğimiz bu beyit Câhiz'in (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde birinci mısra başında tespit edilen değişikliklerle şu şekilde geçmektedir:

وَكَمْ مِنْ طَالِبٍ يَسْعَى لَشَيْءٍ ...¹⁰⁶

Bir şeyi arzulayan nice insan var ki, ...

Burada tespit ettiğimiz değişim, belirsiz kesretten kinaye olarak kullanılan رَّبٍّ (nice) kelimesinin aynı mana için kullanılan ... كَمْ مِنْ ile yer değiştirmesidir. Her iki beytin anlamı aynıdır.

176

OMÜİFD Sonuç

Çalışmamızın satır aralarında bahsetmekle birlikte yaptığımız tespitleri maddeler halinde sıralayacak olursak:

- Malatyavî, eserinde genellikle içinde hikmet bulunan beytin tamamını almıştır. Çok sık rastlanmasa da beytin sadece hikmet içeren mısraını zikrettiği de tespit edilmiştir.
- Müellifimizin eserinde yer verdiği dördüncü beyitte ikinci mısra, tespit edilen kaynaklarda aynı olduğu halde, birinci mısraların farklı olduğu görülmüştür.
- Yine beşinci beytin ilk mısraında sadece kelime farklılığı mevcut iken tespit edilen kaynaklarda ikinci mısralar tamamen farklı olarak kullanılmıştır.

¹⁰⁴ Yûneynî, *Mirâtu'z-zamân*, 3: 374.

¹⁰⁵ Malatyavî, *Ravzatu'l-'ukûl*, 153; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1: 492.

¹⁰⁶ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3: 126; Dârimî, *Ravdatu'l-Ukâlâ*, 131;

• Çalışmamızda birinci beyitte görüldüğü gibi müellifimizin doğrudan okuyucuyu muhatap aldığı ve şahit olarak getirdiği beyitlerin üzerinde anlatımına uygun olarak anlamı bozmadan küçük değişiklikler yaptığı tespit edilmiştir.

• Hikmet beytin her iki mısraında ise müellifimiz beytin her iki mısraını da eserinde zikretmektedir.

• Müellifimizin, tespit ettiğimiz kaynaklarda şiirde yerleri farklı olan beyitleri, altıncı ve otuz birinci beyitlerde görüldüğü gibi anlamı gözeteerek eserinde arka arkaya gelecek şekilde kullandığı gözlemlenmiştir.

• Yedinci beyitte görüldüğü gibi bazen hikmeti içeren ifadenin anlamı bir beyitte değil, iki veya daha fazla beyitte oluşabilmiştir.

• On birinci ve on üçüncü beyitlerde görüldüğü üzere değişiklikler, fiillerin malum ve meçhul sığıları arasında, zamanlarında ve gaipten mütekellime dönüştürülerek faillerinde olabilmıştır.

• Yirmi üçüncü beyitte görüldüğü üzere müellifimiz eserinde sadece ilk mısraı satır aralarında zikretmiş, beytin tamamını almamıştır. Ancak eseri tahkik eden muhakkikler beytin tamamını yukarıda geçtiği şekilde almıştır.

• Yirmi beşinci beytin incelenmesi esnasında görüldüğü üzere, beyitte geçen şart ve cevap cümleleri bazen yerleri değiştirilmek suretiyle kaynaklarda zikredilebilmiştir.

• Malatyavî, eserinde anlatmak istediği şeye uygun olarak beyitler üzerinde değişiklikler yapmıştır. Kaynak taramamız esnasında tespit ettiğimiz üzere bu tutum sadece ona has bir özellik olmayıp pek çok müellifte görülmektedir.

• Kaynaklarda tespit edildiği kadarıyla müellifimiz ve diğer pek çok müellifin, şahit getirdikleri beyitleri, gerek fiil kipleri gerekse kelimeleri üzerinde değişiklikler yapmak suretiyle kullandıkları görülmüştür.

Yapılan bu çalışmanın alanda araştırma yapacak olan bilim insanlarına ufuk açması ve yapılacak olan daha güzel çalışmalar için katkı sunması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Abdu Rabbih, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. *'Ikdu'l-ferîd*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- Askerî, Ebu Hilâl el-Hasan b. Abdullah. *Dîvânu'l-me'ânî*, Beyrut: Daru'l-Ceyl, ts.
- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah. *Cemheretu'l-emşâl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bagavî, Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mesûd. *et-Tehzîb fî fıkhi'l-İmâmî'ş-Şâfi'î*. Thk. Adil Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Basrî, Ali b. Ebu'l-Ferec b. el-Hasan. *el-Ĥamâsetu'l-Başriyye*. Thk. Muhtaruddin Ahmed, Beyrut: Alemu'l-Kutub, ts.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed. *Şımtu'l-âli fî şerhi Emâli'l- Kâlî*. Thk. Abdulaziz el-Meymenî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.
- Beyhakî, Ahmed b. El-Hasan b. Ali Ebû Bekr. *Şu'abu'l-imân*. Thk. Abdulali Abdulhamid, Bombay: Dâru's-Selefiyye, 2003.
- Beyhakî, Ahmed b. Huseyin b. Musa. *Delâilu'n-nubuve ve mar'ifetu aĥvâli Sâhibi'ş-şerîfe*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405.
- Buhturî, Safiyuddîn Ebû'l-Feth İsa. *Unsu'l-mescûn ve râhatu'l-maĥzûn*. Thk. Muhammed Edîb el-Câdir, Beyrut: Dâru's-Sadr, 1997.
- Bûnsî, Ebû İshâk İbrahim. *Kenzu'l-kitâb ve munteĥabu'l-âdâb*. Thk. Hayat Karre, Edu Dabi: y.y., 2004.
- Câhiz, Amr b. Bahr b. Ebû Usmân. *el-Meĥâsin ve'l-ezdâd*. Beyrut: Mektebetu Hilâl, 1423.
- Câhiz, Amr b. Bahr b. Mahbûb Ebû Usmân. *el-Beyân ve't-tebyîn*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1423.
- Cerrâvî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdusselam. *el-Ĥamâsetu'l-Maġrîbiyye*. Thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991.
- Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab*. Beyrut: Daru's-Sâkî, 2001.
- Cevzî, Cemaluddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *et-Tabşire*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *el-Mudhiş*. Thk. Mervan Kabbânî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Curcânî, Ebû'l-Hasan Ali b. Abdulaziz. *el-Vasâta beyne'l-Mutenebbî ve ĥusûmih*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, b.y., Matbaatu İsa, ts.
- Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Yalâ b. Sâlim. *Mufaddâliyyât*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: Dâru'l-Meârîf, tsz.

- Dârimî, Muhammed b. Hibbân b. Hibbân Ebû Hâtim. *Ravdatu'l-'ukâlâ ve nuzhetu'l-fudâilâ*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: y.y., tsz.
- Dineverî, Ebubekir Ahmed b. Mervân. *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-'ilm*. Thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âlu Selman, Beyrut: Cemiyetu't-Terbiyyeti'l-İslamiyye, 1419.
- Düzen, İbrahim. *Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî ve Eseri Ravzatu'l-'ukül*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Endelusî, Ali b. Musa b. Muhammed b. Abdulmelik b. Saîd. *Neşvetu't-ṭarḥ fi târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab*. Thk. Nusret Abdurrahman, Amman: mektebetu'l-Aksâ, tsz.
- Endelusî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz. *el-Faşlu'l-maḳâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl*. Thk. İhsan Abbas, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1971.
- Esbahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed. *Hilyetu'l-evliyâ ve ṭabakâtu'l-esfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1974.
- Esmâî, Ebû Saîd Abdulmelik b. Garîb. *el-Esmâiyyât*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir-Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1993.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub. *Başâiru't-temyîz fi letâi-fi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Kahire: y.y., 1973-1996.
- Harrâtî, Ebû Bekr Muhammed b. Cafer b. Muhammed. *el-Muntekâ min kitâbi mekârimi'l-aḥlâk ve mu'âliha*. Thk. Ebû Tahir Ahmed b. Muhammed, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406.
- Havârizmî Muhammed b. Abbas. *Emsâlu'l-muvellede*, Ebû Dabî: el-Mecmau's-Sekâfî, 1424.
- İbn Abdurrahman, Muhammed b. Şakir b. Ahmed. *Fevâtu'l-vefayât*. Thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru's-Sadr, 1973.
- İbn Beşşâr, Ebubekr Muhammed b. Kasım b. Muhammed. *el-Muzekker ve'l-muennes*. Thk. Muhammed Abdulhalık Udeyme, Kahire: Vizâretu'l-Evkâf, 1981.
- İbn Bibi, Nâsîrüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî Ca'ferî Rugadî Münşî. *el-Evâmîru'l-'alâiyye fi'l-umuri'l-'alâiyye*. Trc. M. Nuri Gencosman, Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Usmân. *el-Ḥaşâiş*, Kahire: y.y., tsz.
- İbn Ebî ed-Dunyâ, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd. *el-İşrâf fi menâzili'l-eşrâf*. Thk. Necm Abdurrahman Halef, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1990.
- İbn Ebî'd-Dunya, Ebubekr Abdullah b. Ubeyd b. Sufyan. *İslâhu'l-mâl*. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1993.
- İbn Ferrâ, Ebû Yalâ Muhammed b. el-Huseyin b. Muhammed. *Rusulu'l-muluk ve men Yeslahu li'r-risâle ve's-sefâre*. Thk. Selahuddîn el-Muncid, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1972.
- İbn Fevtî, Kemaleddin Ebû'l-Fadl Abdurrezzak. *Mecmâ'u'l-âdâb fi mu'cemu'l-elḳâb*. Thk. Muhammed el-Kazım, İran: İrşâdu'l-İslâmî, 1416.

- İbn Hamdûn, Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ali. *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*. Beyrut: Daru Sadr, 1417.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Umer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: y.y., 1986.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Uyûnu'l-ahbâr*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem. *Muhtasarü Târîhu Dimaşk*. Thk. Ruhiyye en-Nuhâs- Riyâd Abdulhamid, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyd Kasım. *Kitâbu'l-emsâl*. Thk. Abdulmecid Katamış, Dimaşk: y.y., 1980.
- İbn Vekî', Hasan b. Ali ed-Dabbî. *el-Munşif li's-sârih ve'l-mesrûk*. Thk. Umer b. İdrîs, Bingazî: Câmiatu Kât Yunus, 1994.
- İbn. Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. Hibetullah. *Târîhu Dimaşk*. Thk. Amr b. Garâme el-Amrevî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbnu Cevzî, Şemsuddin Ebû Muzaffer Yusuf. *Mirâtu'z-zaman fi tevârîhi'l-a'yân*. Thk. Muhammed Berakat-Kâmil el-Harrât, Dimaşk: Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye, 2013.
- İbnu Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed. *Vefayâtu'l-a'yân ve enbâu enbâi'z-zamân*. Thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sadr, 1900.
- OMÜİFD İbnu Taktakî, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ. *el-Fahrî fi'l-âdâbi's-sultâniyye ve'd-duveli'l-İslâmiyye*. Thk. Abdulkadir Muhammed Mâyû, y.y. Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 1997.
- İsbehânî, İsmail b. Muhammed b. Fadl b. Ali. *Seyru's-selef*. Thk. Kerem b. Hilmî, Riyad: Dâru'r-Râye, ts.
- İsfehânî, Ebû'l-Kasım Huseyin b. Muhammed er-Râgîb. *el-Tefsîru'r-Râgîb*. Thk: Muhammed Abdulaziz, Tanta: y.y., 1999-2001.
- İşbilî, Ali b. Mumin b. Muhammed. *Darâiru's-sîr*. Thk. İbrahim Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1980.
- Kâlî, İsmail b. Kasım Ebû Ali. *el-Emâlî*, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1926.
- Kayravânî, İbrahim b. Ali b. Temîm. *Zehru'l-âdâb ve şemeru'l-elbâb*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Kaysî, el-Feth Muhammed b. Ubeydullah b. Hâkân b. Abdullah. *Maṭma'u'l-enfus ve mesrahu't-te'ennus*. Thk. Muhammed Ali Şevâbike. Beyrut: Muessese-tu'r-Risâle, 1983.
- Kindî, İmru'l-Kays b. Hucr b. el-Hâris. *Dîvânu İmri'l-Kays*. Thk. Abdurrahman el-Mustâvî, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2004.
- Kurtubî, Ebû Umer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed. *Câmi' beyâni'l-ilm ve fazlih*. Thk. Ebu'l-İşbâl ez-Zuhrî, Suud: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- Maarrî, Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abdullah. *el-Lâmiu'l-azîzî şerhu divânî'l-Mutenebbî*. Thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî, Merkezu'l-Melik Faysal, 2008.

- Makdisî, Abdukanî b. Abdulvahid b. Ali. *Cuzu ehâdisi's-şi'r*. Thk. İhsan Abdulmennân, Amman: Mektebetu'l-İslamiyye, 1410.
- Malatyavî, Muhammed b. Gâzî. *Ravzatu'l-'Ukûl*. Thk. İbrahim Düzen, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1978.
- Malatyavî, Muhammed Gâzî. *Ravzatu'l-'ukûl*. thk: Muhammed Ruşen ve Ebu'l-Kâsım Celil Pever, Tahran: Dîrâstâr-i ilmî,1383.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Emsâl ve'l-hikem*. Thk. Fuad Abdulmunim Ahmed, Riyad: Daru'l-Vatan, 1999.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb. *Teshîlu'n-nazar ve ta'cîlu'z-zafer fi ahlâki'l-muluk*. Thk. Muhyî Hilâl-Hasan es-Sââtî, Beyrut: Daru'n-Nahda, tsz.
- Mâzirî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Umer. *Şerhu't-telkîn*. Thk. Muhammed el-Muhtar es-Selâmî. Dâru'l-Garb, y.y., 2008.
- Merzubânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Umerân. *Mu'cemu's-şu'arâ*. Thk. F. Karunku, Beyrut: Dâru'l Kutubî'l-İlmiyye, 1982.
- Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. İbrahim. *Mecma'u'l-emsâl*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: y.y, ts.
- Muhammed Abdulhay b. Muhammed. *et-Terâtibu'l-idâriyye ve'l-'Ummâlât*. Thk. Abdullah Halidî, Beyrut: y.y., ts.
- Mustasamî, Muhammed b. Eydemr. *ed-Durru'l-ferîd ve beyti'l- kasîd*. Thk, Kâmil Selman el-Cebûrî, Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, 2015.
- Nisâburî, Ebû'l-Kâsım el-Hasan b. Muhammed b. Habîb. *'Ukalâu'l-mecânîn*. Thk. Ebû Hacer Muhammed es-Saîd, Beyrut: y.y., 1985.
- Safedî, Selahuddin Halil b. Eybekb. Abdullah. *el-Vâfi bi'l- Vefayât*. Ahmed el-Arnaûd-Turkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs, 2000.
- Saleb, Ahmed b. Yahya b. Zeyd b. Seyyâr. *Qavâ'idu's-şi'r*. Thk. Ramazan Abduttevâb, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1995.
- Salebî, Ahmed b. Muhammed. *el-Kesfu ve'l-beyân an tefsîri'l- Kurân*. Thk. Ebû Muhammed Âşûr, Beyrut: Daru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, 2002.
- Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail Ebû Mansûr. *Yetimetu'd-dehr fi mehâsin ehli'l-'aşr*. Thk. Mufid Muhammed Kamhiyye, Beyrut: y.y.,1983.
- Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail. *el-İ'câz ve'l-îcâz*, Kahire: Mektebetu'l-Kurân, ts.
- Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail. *Lubâbu'l-âdâb*. Thk. Ahmed Hasan Lebec, Beyrut: Mektebetu'l-İlmiyye, 1997.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail. *et-Temsîl ve'l-muhâdara*. Thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Beyrut: Daru'l-Arabiyyeti'l-Kitab, 1983.
- Sirâcu'l-Kârî, Cafer b. Ahmed b. el-Hasan. *Muşâri'u'l-'uşşâk*. Beyrut: Dâru Sadr, tsz.

- Şenterînî, Ebû'l-Hasan Ali b. Bessâm. *eż-Zahîretu fî mehâsini ehli'l-Cezîre*. Thk. İhsân Abbas, Libya: Daru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1981.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdullah. *Fethu'l-kâdir*, Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1414.
- Şîzerî, Abdurrahman b. Nasr b. Abdullah. *el-Menhecû'l-meslûk fî siyâseti'l-muluk*. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, tsz.
- Tabarî, Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Mansûr el-Lâlkâî. *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-Sunne*. Thk. Ahmed b. Hamdân el-Gâmidî, Suud: Dâru Tayyibe, 2003.
- Tabâtâbâ el-Alevî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *I'yâru's-Şi'r*. Thk. Abduaziz b. Nasır el-Mâni, Kahire: y.y., tsz.
- Tenûhî, el-Muhassin b. Ali b. Muhammed Dâvud. *el-Ferec ba'de's-şidde*. Thk. Abûd eş-Şâlcî. Beyrut: Daru's-Sadr, 1978.
- Tevhîdî Ali b. Muhammed b. El-Abbas Ebû Hayyân. *es-Şadâka ve's-şadîk*. Thk. İbrahim el-Keylânî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- Tevhîdî, Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyân. *el-Başâir ve'z-zahâir*. Thk. Vedâd el-Kâdî, Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1988.
- Umrî, Ahmed b. Yahya b. Fadlullah. *Mesâliku'l-ebşâr fî memâliki'l-emşâr*. Ebu Dabi: Mecmau's-Sekâfî, ts.
- 182 Vatvât, Ebû İshak Burhanuddin Muhammed b. İbrahim. *Ğureru'l- haşâiş ve*
OMÜİFD *'ireru'n-naķâiş*. Thk. İbrahim Şemsuddin, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.
- Yûneynî, Kutbuddin Ebu'l-Feth Musa b. Muhammed. *Mirâtu'z-zamân*. Thk. Sekâfetu'l-Hukûmetu'l-Hindiyye, Kahire, y.y., 1992.
- Zamahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Mustekşâ fî emsâli'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- Zehebî, Şemsuddin Ebû Usmân b. Kaymâz. *Seyru a'lâmi'n-nubelâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zencânî, Muhammed b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtiyar. *Tahrîcu'l-Fâru' alâ'l-usûl*. Thk. Muhammed Edîb Salih, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1398.

